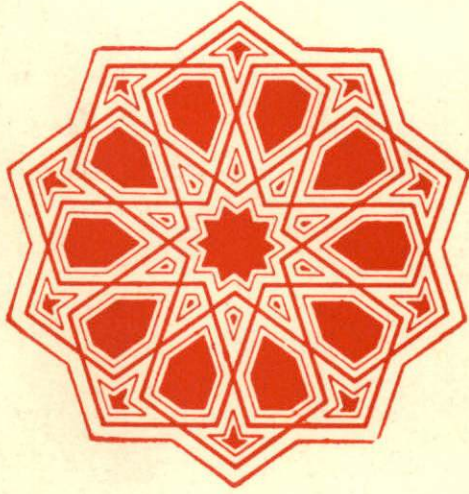

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1960

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1961

Sükrü Polat Bağcı

Yıl: 1960

Cilt: VIII

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1960

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1961

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u> <u>No.</u>
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN : <i>Türkiyede Batılama Hareketi</i>	1
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN : <i>L'Occidentalisme En Turquie</i>	9
Prof. Dr. Kâmiran BİRAND : <i>Din Kavramının İncelenmesi Hakkında</i>	15
Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY : <i>Hız. Muhammedin Soyu, Çocukluğu ve Gençliği</i>	19
Doç. Dr. Cavit SUNAR : <i>Bergson'da Zekâ Ve Sezgi (Intuition)</i>	39
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMA- CIOĞLU : <i>Din Sosyolojisinin Yeri Ve Tartışma Konusu</i> <i>Olan Mes'eleleri</i>	45
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN : <i>Din Fenomenolojisi</i>	51
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN : <i>Tabib Ramazân'ın Yeni Bir Eseri</i>	55
Şükrü AKKAYA : <i>Din Buhranı Ve "İslâm Fikir Dünyası" Adlı</i> <i>Bir Eser</i>	61
Nafiz DANIŞMAN : <i>İslâmî Mücadelenin İç Şekli</i>	71
Osman KESKİOĞLU : <i>Kur'an Tercümesi Hakkında İki Fakih'in Yaz-</i> <i>dıkları</i>	89
Neda ARMANER : <i>Din Eğitim Ve Öğretimi Üzerinde Didaktik</i> <i>Araştırmalar</i>	95
Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU : <i>İslâm'da Tasavvuf</i>	99
Dr. Hikmet TANYU : <i>Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Tarihçesi</i>	109
Dr. Bahriye ÜÇOK : <i>Delhi Müslüman - Türk Sultanlığının Kuru-</i> <i>luşu Ve Sultan Raziye'nin Saltanatı</i>	125
Farid JABRE : <i>Plotin'in Vecd'i Ve Gazzalî'nin Fenâ'sı.</i> <i>Çeviren : İbrahim Agâh Çubukçu</i>	135
Taha HÜSEYİN : <i>Kuran'ı Kerimde Üçüncü Şahıs Zamirinin İşa-</i> <i>ret Zamiri olarak Kullanılışı.</i> <i>Çeviren : Mehmed Hatiboğlu</i>	149
Dr. Talât KOÇYİĞİT : <i>Ebu'l-Hasan El-Eş'arî Ve Bir Risalesi</i>	165
<i>Kitap Tenkitleri :</i>	
Osman KESKİOĞLU : <i>Gelibolulu Mustafa Âli, Mevâ'idü'n-Nefais</i> <i>fi Kavâ'idü'l-Mecalis</i>	175
Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU : <i>Dr. Farid Jabre, La Nation De La Ma'rifa</i> <i>Chez Ghazali</i>	177
Prof. Dr. Tahsin BANGUOĞLU : <i>Arapça Metinlerin Transkripsiyonu Üzerine</i> ...	179

TÜRKİYE'DE BATILAŞMA HAREKETİ

HİLMİ ZİYA ÜLKEN

Türkiye Doğu ile Batı arasında mühim bir yer kaplayan bir memleketdir. Yakın Doğunun başka ülkeleri gibi, bu iki dünyanın sınırı üzerinde bulunur ve onlardan birini seçmeye karar vermenin güçlüklerini çok iyi tecrübe etmiştir. Geçmişte kararsızlık merhalelerini aşmıştı, hattâ Batı kültürü hakkında bilgimizin yetmezliği yüzünden gerilemelerimiz vardı. En sonra XX. yüzyılın başlarından beri seçkinlerin büyük bir kısmı, bu akımın önderlerinin fikirlerini ve Atatürk'ün büyük örneğini takip ederek, Batıya doğru kökten yönelme yoluna girmektedir¹.

Yüzyıllardan beri Batılaşma teşebbüslerinin tarihi üzerinde kısa bir açıklama yapmaya çalışacağım. Türk kavimleri bütün Asya'da ve Avrupa'nın bir kısmında dağınık bir halde bulunuyorlardı. 1905 den beri Yenisey'de, Çin Türkistan'ında yapılmış arkeolojik kazılar Uzak Doğu medeniyet havzasındaki Türk kültürünün, milâttan iki yüz yıl önceden VIII. yüzyıl sonuna kadar bu memleketlerde faal olduğunu meydana çıkarmıştır. Başlıca Hiyong-Nu'lar, Tu-kyu'lar, Uygurlar, Hazarlar ve Türkmenler (Göktürk'ler) tarafından işlenmiş olan bu kültür bize bir çok vesikalar bırakmıştır ki, bunlar arasında fatihlerin hâtırası için dikilmiş âbideler (Bengü taşlar), muhtevası bize bu kavimlerin dinî ve ahlâkî hayatını aydınlatan kitabeler bulunmaktadır. Biz onların, bugünkü Yakutlar gibi, Şamanî olduklarını biliyoruz. Bununla beraber, V. ve VII. yüzyıllar arasında İran manicheism'i ve Hint Budismi Uygur Türklerinin ülkesine nüfuz etmişti. Zira Turfan, Hoço (=Kara Hoca), Beşbalık, Altıbalık. Hamil, Karaşar, Yarkent, v. s. gibi Çin Türkistanı şehirlerindeki sanat ve din eserlerine dair pek çok vesikaya sahip bulunuyoruz².

Bu yabancı kültürlerin benimsenmesi, Şamanizm ile İslâmiyetin kabulü arasında uzun müddet sürmemiş olan bir geçiş devresi teşkil etmektedir. VIII. yüzyıl başlarında Türkler İslâmiyete kendi rizalariyle girdiler³. İslâmiyet Orta Asya'da yayılırken hiç bir baskı kullanmamıştı. Tu - Kyu hakanlığının doğu ve batı diye ikiye bölünmesinden sonra batı hakanlığı yani Türkmenler, Hazarların bir kısmı ile beraber kendi arzularile İslâmiyeti kabul etmişlerdi.

Onlar Abbasî İmparatorluğu'nun sınırı üzerinde bulunuyorlardı. Fakat bu imparatorluğun zayıf derebeyliklere parçalanmış olan ülkelerini feth için hiçbir emelleri yoktu. Kendi topraklarını Bizans İmparatorluğu'nun tehditlerine, sonra da Haçlılara karşı korumak için halifelerin daveti, onları eski vatanlarını bırakmaya mecbur etti. Sakin ve devamlı bir göç hareketi ile Türklerin büyük bir kısmı kuzey İrani ve Bizans sınırları üzerinde bulunan eyaletleri işgal etmişlerdi. Türkler, bundan böyle, İslâmiyeti müdafaa için halifelerin muhafız kuvvetleri ödevini üzerlerine aldılar. İran'da,

¹ Batı kültürünün esasına nüfus için derin bilgiye ihtiyaç problemi henüz Türk düşünürleri arasında münakaşa konusu teşkil etmektedir. Bir kısmı modern ilim ve düşüncenin kavranmasını yeter görüyor; bir kısmı Batı medeniyetinin köklerine inmek gerektiğine kani bulunuyor. Bir kısmı batılaşma yolunda mühim adımlar attığımızı bir kısmı esaslî hiçbir şey yapmadığımızı söylüyor. Halil İnalcık, Mümtaz Turhan bu konuda tartıştılar.

² Çin Türkistanı eserleri için Bk. J. Hackin, *Recherches archéologiques en Asie Centrale* Paris, 1936; j. R. Hamilton, *Les Ouïgours à l'époque des cinq dynasties*, Paris, 1955.

³ Barthold, *İslâm Medeniyeti tarihi*.

Mısır'da, Irak'ın kuzeyinde devletler kurdular, Bizans hududunda bazı eyaletleri işgal ettiler ⁴.

Bu onların Anadolu'da yerleşmek, üniversal ve mânevi bir dini kabul etmek, devamlı bir vatana sahip olmak, yerli medeniyetlerin kalıntılarını benimsemek, kısmen Akdeniz medeniyetine girmek, ve böylece, kelimenin modern ve Avrupaî mânâsile bir millet halini almak için, tarihî kaderlerinin başlangıcı idi ⁵. Bir yandan haçlı seferleri, öte yandan Mogolların Anadolu'yu istilâsı fatih hanedan olan Selçukluları, aynı zamanda İslâmın mânevi idealinden mülhem olmak üzere, yeni vatanlarının devamlı müdafaasına sevk ediyordu ki bu müdafaanın neticesi memleketin siyâsî birlik kazanması, Anadolu'da feodal kuvvetlerin ortadan kaldırılması, en sonra, bu hanedanın idaresi altında merkezîyetçi bir monarşinin teşekkülü idi ⁶. Haçlıların hücumlarına karşı kudretle karşı koyma, bu idealin Avrupa'ya doğru bir yayılma ve genişleme hareketi olmasını alevlendirmede gecikmedi. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu böyle izah edilebilir ⁷.

Samimî müslüman olan ilk Osmanlı hükümdarları asla müteassıp ve dünyevî medeniyete düşman değil idiler. İslâmî ibadeti icra etmek ve dinî medreseler kurmakla beraber, ordularını teşkil ederken mühtac oldukları asrî tekniği ve ilmi kabulde tereddüt etmiyorlardı. Osmanlıların, müslüman olsun hıristiyan olsun, komşu kavimlere zaferi, büyük bir nisbette, bu teknik üstünlükten ileri geliyordu. Samimî mümin idiler, fakat Akdeniz kavimleriyle ticaret ve endüstri bakımından daima münasebetleri vardı ve işte bu sayede topu, tüfeği ve başka çakmaklı silâhları kullandılar, tersaneler kurdular, v. s.

Başka Türk kavimleri ise doğu imparatorlukları teşkil etmişlerdi: Orta Asya'da Gaznevîler Hind'in kuzey kısmını zapt etmişlerdi; sonra *Türkistan'da Harezmsahlr*, Ural ve Volgada Hazar devleti Cengiz ordularının istilâsına uğradı; fakat bu imparatorluk hemen parçalandı. İslâmı kabul etmiş ve tab'alarının çoğunluğu olan Türkler tarafından temsil edilmiş olup Cengiz neslinden gelenler İlhanî İmparatorluğu'nu kurdular: aslı bu hanedana çıkan Timur, idare ettiği Türk ordularının kudretile cedit derecesine ulaşmaya kalktı; fakat ölümünden sonra onun da geniş ülkeleri üzerinde bir çok iğreti devletler meydana çıktı. Bütün bu imparatorluklarda müslüman Doğu ile hıristiyan Batı arasındaki mücadelelerin dışında kalmak şansı vardı; komşu hanedanların rekabeti bir yana bırakılacak olursa, onlar öyle bir emniyet ve huzur içinde yaşıyorlardı ki, bu hal kendilerini Avrupa'nın teknik ve ilmî terakkisine karşı alâkasız kalmaya mecbur ediyordu. İslâm dünyasının fikrî üstünlük devri, tekâmül halindeki âlemlerle temasını kaybetmesinden, başka kültürlerle münasebetlerinin yetmezliğinden, en sonra onu ilmî keşifler ve icatlar alanında verimsiz kılan skolâstik zihniyetten dolayı zevale yüz tutmuştu. Razî, İbn Zühr, İbn Heysem, Farabî, İbn Sina, İbn Baytar, İbn Rüşd'ün araştırma ve incelemelerinden doğan ışık sönmüştü. IX. yüzyıl ile XIII. yüzyıl arasında İslâm medeniyetinin çırağından başka bir şey olmıyan Avrupa medeniyeti XV. yüzyıldan beri emsalsiz ilerlemeler kazanmaya başlamıştı ⁸.

⁴ Mükrimin Halil Yinanç, Anadolu'nun Fethi; Mehmet Köymen, Selçuk İmparatorluğu.

⁵ H. Z. Ülken, Aperçu général de l'évolution des immigrations en Turquie [Integratian, Bulletin International, AER, Vaduz, 1959, No. 3].

⁶ Türk Yurdu, hususî nüsha, (C. Efgani'nin ölümü dolayısıyla).

⁷ Fuat Köprülü, Origine de l'Empire Ottoman (Fransızca olarak neşr edilmiştir).

⁸ Musa Akyığıt zade, Avrupa medeniyetinin esasına bir nazar, Zaman Kitabevi; H. Z. Ülken, İslâm medeniyetinde tercüme ve tesirler, 1947; Influence of Islamic Thought in Western World, 1959.

O zamandan sonra, İslâm dünyası için biricik kalkınma vasıtası, İslâm Orta çağının ilmî ve felsefî eserlerinin lâtinceye tercüme edildiği devirden beri kelimenin hakikî mânasile, kendi devamından ibaret olan Batı medeniyetini kabul etmek idi.

Fakat İslâm medeniyeti içtimaî gelişme yolunda pek çok zaman ve fırsat kaybetmişti. Osmanlı İmparatorluğu, kendisile Balkan kavimleri arasındaki siyasi-dinî zıtlıklara rağmen, imtiyazlı mevkiinden faydalanmıştı; ve az önce işaret etmiş olduğumuz gibi, civar kavimler üzerindeki hegemonyasını teknik üstünlüğü ile temin etmişti.

Bu devir I. Bayezit'den Kanunî Süleyman'a kadar devam etti ki, imparatorluğun azamet devri idi. Fakat bunun arkasından, birden bire, Batılaşacak yerde kendi içine katlanan, ilerlemiş dünya ile münasebetlerini gittikçe daha çok kesen ve gittikçe daha derin bir skolâstîğe dalan bir duraklama devri ile karşılaşıyoruz.

Bundan böyle, bir kaç ticarî temas hariç, Fatih Sultan Mehmed'in yaklaşıma teşebbüsleriyle kıyas edilebilecek Avrupa ile hiç bir kültür münasebeti görmüyoruz. Taşbasma (lithographie) usulü XIII. yüzyılda Endülüste Araplar tarafından kullanılmış, XVI. yüzyılda Renaissance'ta Avrupa'da mükemmelleştirilmişti⁹. Vicdan, düşünce, basın ve yayın hürriyetleri için mücadeleler, siyasi hürriyetler için mücadeleler insanî kişiliğin şerefini meydana çıkarmış, bu kişiliğin muhtarlığını XVIII. yüzyıldan beri kanunla ve öğretimle teminat altına almıştı. Mekanik, Optik, coğrafya, balestik, astronomi, Ortaçağ ilimleriyle kıyas edilemeyecek çok geniş ilerlemeler kaydetmişlerdi. Eski dünya haritalarının düzeltilmesi suretile deniz yolları, büyük mahreçler ve Hindistan'a giden esaslı ticaret yolları bulunmuştu, Amerika keşfedilmişti, v. s.

Yalnız Osmanlı İmparatorluğu değil, Akdeniz'in başka tüccar devletleri de, bu keşifler yüzünden, fikrî ve iktisadî kudretlerini kaybetmişlerdi. Bu bakımdan ele alınca, III. Ahmet Türkiye'de ilk reformcu gibi görülebilir. Çok geç olarak, ancak XVIII. yüzyılın başlarında imparatorluk canlanmak istiyordu. Padişahın sadrîâzamı İbrahim Paşa ilk defa matbaayı kurdurdu*. Bazı dokuma tezgâhları ve askerî tesisler yaptı. Yanyalı Esad Efendi Aristo'nun Fizik adı altında toplanan sekiz kitabını, lâtince bazı şerhlerle tamamlamak suretile, Yunancadan doğrudan doğruya Arapçaya tercüme etti. Bu teşebbüste ilk olma iddiasile ögünüyordu¹⁰. Zira eski tercüme, vakıa, Suryaniceden Arapçaya nakledilmişti. Fakat hatırlatmak yerinde olur ki bu devirde Aristo Fizik'i modern fiziğin keşifleri tarafından çok aşılmış bulunuyordu, ve bütün bunlar İslâm âlemince bilinmiyordu.

Bununla beraber, kifayetsiz ve gecikmiş te olsa, bu, esas bakımından şarklı karakterini ve Yakın Doğuya mahsus feodal bünyesini muhafaza etmek üzere, batılaşma hareketinin bir başlangıcı idi. Fakat imparatorluğu kalkındırmak için saraydan doğan bu kifayetsiz hareketi cahil halk tabakasının ve yeniçerilerin millet üzerinde tesir bırakan bir gerileme hareketi takip etti.

Daha yüzyıl beklemek lâzım geldi. Batı tekniğinin Doğu memleketlerine sokulması XVII. yüzyıldan beri Osmanlı türkleri tarafından işgal edilen sınırlardan Hint denizine ve Pasifik Okyanusu'na doğru genişleyen bir seyahat yolu takip ediyordu; ve Doğu ile Batı arasındaki mücadelede bizim mukavemet rolümüz mânasını kay-

⁹ Musa Carullah bir eserinde XVI. yüzyıldan beri Batı medeniyetinin islâmı son derecede aştığını anlatıyor.

¹⁰ Yanyavî Esad Efendi, Tercüme-i kütüb-ü-semâniyye, li Aristu, Murad Molla Ktb.

* Türkiye matbaanın kullanılmasında Avrupa'dan üç asır geri kalmıştı. Bunun fikir ve maarif hayatındaki tesirleri meydandadır.

betti¹¹. Bu tekniği kullanmak için, doğu kavimlerinin Avrupa kültürü faaliyetine, onun ilmî zihniyetine katılmaları gerekir. Modern endüstriyi onlardan her birinin kendi memleketlerinde kendi kuvvetleriyle kurmaları lâzımdı. Endüstri memleketlerinde imâl edilmiş maddelerin taklitçileri veya basit montajcıları olarak kalmamaları lâzımdı. Makineleri imâl eden, kendi imâl işine ait ilmî zihniyet ve kabiliyete muhtaç olduğu için bu kevimlerin, her şeyden önce, Batı zihniyetini tam olarak temessül etmeleri gerekiyordu. Bu medeniyetin bir üyesi olmak, onu derinden derine anlamak, medeniyetin mahsulleri karşısında hayran olacak yerde onun zihniyetine ve ilmüne sahip olmakla kabildi. Bütün bunlar böyle bir temessülün Avrupa kültürü içinde yerleşmiş ve onu benimsemiş millî bir kültüre sahip olmaya mâni olmadığını söylememize engel teşkil etmez¹².

Esef edilecek nokta şudur ki Doğu, bu batılaşma veya bütün halinde kültürleşme teşebbüslerinde başarı kazanmamıştır. Mücadeleler ve başarısızlıklardan sonra Batı önünde gerilemiş ve onun için biricik çare kendi içine katlanması olmuştur. Doğu, çöküşü sırasında ya fikrî şerefle dolu olan geçmişini unuttu, ya da ona hiçbir şey katamadan, bu geçmişi ile öğündü*.

XIX. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun türkleri batılaşma yolunda yeni bir teşebbüse girdiler. Bu yeni hareket modern tekniğin memlekete sokulması ile yetinmiyordu. Aynı zamanda modern Avrupa devletlerinin dayandığı siyâsî zihniyeti hazırlayan ilmî öğretimi de sokmak istiyordu. Teşebbüsler daima içtimaî müesseseleri yenileştirmek için padişahın iktidarından geldiğinden, bu hareket demokratik sonuçlarına kadar gidemiyordu.

Türkiye'de daha cesur ilk batılaşma hareketi olan Tanzimat'ın ardından gidenler 1838'de İnsan Haklarına dair fikirleri tetkik ettiler, ve *publiciste* düşünürler bu fikirlerin yayılması hususunda devleti takip ettiler. İslâmî inançlarından hiç bir şey kaybetmeden, onları kanunların ruhuna yerleştirmek istediler: Şinasi, Ali Suavi, Namık Kemal bunlardandır. Böylece, bu ilk önderlerin telkini ile 1876' da II. Hamit zamanında ve Mithat Paşa'nın teşebbüsü ile birinci Meşrutiyet ilân edildi. Fakat II. Hamit Millet meclisini dağıttı. Reformcu başvekili nefy etti, ve Türkiye ikinci defa olarak otuz üç yıl süren bir fikrî karanlık içine daldı.

Bununla beraber, müslüman Şarkta başka bir modernci reform hareketi meydana çıktı. Cemalettin Efgani bu hareketin ilk önderidir. Hint'ten geçti, Mısır'da ve Türkiyede yerleşti. Her yerde, kısmen Avrupa'da İslâmın modernleşmesi için telkin ve vaazlarda bulundu¹³. Daima dini modern ilimle uzlaştırmayı tavsiye ediyordu. Milliyet fikirlerinin yayılmasının ne İslâmiyetle, ne de asrî medeniyetle uzlaşmaz olmadığını telkin ediyordu. Fikirlerinin ardından ilk gidenler Muhammed Abdoh ve A. Çaviş onu Mısır'da ve Türkiye'de takip eden yayımlar yapıyordu. Buna karşı, C. Efgani, İstanbul'da türk milliyetçileriyle buluşuyordu¹⁴. Kazanlı bir Türk olan başka bir

¹¹ İslâm dünyasının gerilemesine ait bk. M. Abdoh, El-Islam va'l-Nasranisa; Toynbee, Civilization on Trial, v. b.

¹² Bu konu Z. Gökalp'tan sonra kültürle medeniyetin münasebeti, birbirinden ayrılıp ayrılmıyacağı hususunda ileri sürülen düşüncelerde bir çoklarınınca ele alınmıştır.

* Bu iki tipi tarihçi Toynbee hérodiat ve zelote adlarıyla belirtmektedir.

¹³ C. Efgani'nin Fransa'da yayınladığı dergi "Urvet-ül Vuskâ" adını taşıyordu. Yalnız "İbtal el-maddiyün" adlı eseri neşredilmişti, fakat telkinleriyle yetişmiş olan Şeyh Muhammed Abdoh'un eserleri pek çoktur ve onlarda bu büyük İslâm modernistinin fikirlerinin özlerini bulmak kabildir. C. Efgani 1900 da Darülfünunun ilk açılış merasiminde nutuk vermiş, fakat o sırada İstanbul skolâstik medrese zihniyeti tarafından tepki ile karşılanmıştı.

¹⁴ Beşiktaş'ta şair M. Emin ile sık sık buluşuyor ve bu konu üzerinde görüşüyordu.

“müceddit”, Musa Carullah, bir çok eserleriyle Rusya türklerini modernleştirmek için esaslı cehitler sarf etti ¹⁵.

Avrupa’da “Jön Türk” ler hareketi nihayet II. Hamidi tahttan indirdi ve 1908’de ikinci Meşrutiyeti kurdu. Bu Meşrutiyet yalnız siyasî bir değişme değil aynı zamanda avrupalılaştan bir fikir faaliyetinin başlangıcı idi. 1908 ile 1920 arasında üç fikir cereyanı vardı: 1) önce Doğunun çöküşünün sebeplerini içtimaî teşekkülünün yetmezliğinde gören ve Prens Sabahattin tarafından müdafaa edilmiş bir sosyolojik reform teşebbüsü. Le Play ve bilhassa talebelerinin fikirlerini takip eden Sabahattin’e göre insan cemiyetlerinde iki farklı içtimaî bünye vardı. Biri Doğu kavimleriyle bir kısım Batı kavimlerinin mensup olduğu cemaatci tiptir. Öteki Norveç fiyorlarından Anglo-sakson memleketlerine doğru gelişen infiracı tiptir. İçerisinde ferdin cemaat tarafından yutulduğu birinci tipin dikkate değer ve metin bir terakki gücü yoktur. İkincisi, ferdi kendi şahsî teşebbüsüne bırakarak dünyayı feth etme yolundadır. Kalkınmanın biricik vasıtası, bu mektebe göre, şahsî teşebbüse sahip fertlerden mürekkep bir cemiyet kurmak hedefi yeni nesle yeni bir eğitim tatbik etmektir. Bu eğitim, sosyolojik anketlerden çıkarılmak üzere memleketin monografik tetkikine, aynı zamanda vatandaşlar ve içtimaî zümrelere muhtarlıklarını veren bir siyasete dayanmalıdır ¹⁶. Bu temayül, başta gelmesi gereken bu araştırmaları hiçbir zaman gerçekleştirmediği için bir çalışma programı olarak kaldı ve teklif ettiği hedefe ulaşamadı.

2) İkincisi imparatorluğun son yıllarının çeşitli hareketlerini uzlaştırma temayülü idi. Bu hareketler şunlardır: a. Radikal batılaşma hareketi; b. Batı ile her türlü uzlaşmayı reddeden islâmcılık hareketi; c. Öteki temayüllerle hiçbir alâkası olmayan Türkçülük. Bu çatışkan fikir hareketleri terkihini önce bir önder olan Ali Suavi’de, Turancı bir hümanist olan Hüseyin zade Ali’de, nihayet Türkiye’nin çok tanılmış bir düşünürü olan Ziya Gökalp’ta buldu.

Bu zata göre bütün insan cemiyetleri birbiri ardından üç safhadan geçmişlerdir ve geçmelidirler; 1) Etnik safha, yahut daha doğrusu payen safha ki, burada kavimler yarı şuurlu olarak kendi kültürlerini yaşarlar; 2) üniversal veya göksel dinlerin safhası ki, orada kavimler mânevî ve beşerî değerler merhalesine ulaşmışlar, bununla beraber milletlerarası bir dinî cemaat içerisinde kendilerine mahsus olan karakteri unuttular; 3) Millî safha ki, orada kavimler evvelce kazanmış oldukları mânevî değerleri muhafaza etmekle beraber, payen devirden kalma kendilerine mahsus karakterin şuurunu kazanmışlardır.

Bu üç merhale, Gökalp’a göre tarihin devirlerine tekabül etmektedir: birincisi İlk çağa, ikincisi Ortaçağa, üçüncüsü Modern devre karşılıktır. Şu kadar var ki, içtimaî tekâmül kronolojik zamanın akışından tamamen müstakildir. Zira asrımızın bazı kavimleri henüz hâlâ birinci safhada veya birinciden ikinciye geçiş halinde bulunmaktadır.

Her merhalede benzer karakterler gösteren cemiyetler birbirleriyle karşılıklı münasebete girerler, ve cemiyetlerarası bir birlik meydana getirirler ki, bu, aynı içtimaî tipe mensup olan cemiyetlerin milletlerarası medeniyetinden ibarettir. Şimdi millî medeniyetin eşğinde bulunuyoruz. Kendine mahsus kültürü olan her millet başka milletlerden ayrılır; birleşik dış vasıflara sahip olması bakımından başka milletlere

¹⁵ Musa Carullah’ın başlıca eserleri şunlardır: Rahmet-i İlâhiye Burhanları, Uzun günlerde Rûze, Ebül-Alânn şiiirleri, İslâm ve Garp medeniyetine ait bazı risaleler.

¹⁶ 1, 2 ve 3 numaralı İzah’lar, Türkiye nasıl kurtarılabilir.

medeniyette yaklaşır. Bundan dolayı, bizim kendimize mahsus bir kültürümüz olacak, aynı zamanda milletlerarası bir medeniyetin üyesi bulunacağız. Kültür her millete mahsus içe ait (*intrinsèque*) şahsî bir ruhtur. O bundan dolayı, kelimenin sosyolojik mânasile, sübjektif bir şeydir. Halbuki, medeniyet, dışa ait (*extrinsèque*), gayri şahsî, milletlerarası birleşik bir şeydir, bundan dolayı da objektiftir. Türklerin, Hinduvarın, İranlıların, Arapların tarihte arkaik kültürleri vardı: üniversal bir dine dönüşlerdi ve millî şuurlarını türlü derecelerde tekrar kazanma yolundadırlar.

Gökalp'a göre İslâm imâmına sahip olmak, bir millet olmak ve modernleşmek birbirleriyle çelişik değildir; fakat karşılıklı birbirini tamamlar. Modernciler, milliyetçiler ve dinî muhafazakârlar arasında çatışma sırf satıhtadır, ve lüzumsuzdur. Yeter ki modernizmin veya Avrupa medeniyetini ilim zihniyeti ve teknik tatbikatı ile kabul etmenin millî bir kültürün teşekkülüne ve dinî imanın muhafazasına mâni olmak şöyle dursun, onları gerektirdiğini göz önüne alalım¹⁷.

1919'dan sonra tarihimizin endişeli anları olmuştur. Fakat İstiklâl savaşı ve Atatürk'ün kat'î zaferi bize millî bir gelişme imkânı vermiştir. Son Osmanlıların millî coşkunluk karşısında alâkasızlığı, hattâ buna karşı mukavemeti açıkça gösterdi ki hanedan müessesesi memleketin gelişmesi için tamamen zararlıdır. Tecrübeler gösterdi ki, bir kavim modern zihniyete sahip olmaksızın istiklâle lâyık olamaz. Geçmişteki üstünlüğümüz Abbasiler zamanının veya Akdeniz medeniyetinin asrî tekniğini kabul etmeden ileri geliyordu. Fakat aynı tecrübeler bize gösterdi ki eğer bu teknikleri kendi elimizle inşa etme kudretini veren ilim sihniyetine sahip değilseniz, bu kabul edilemez. Nihayet, kültürle medeniyet arasında bu kadar kesin bir ayrılık yoktur: öyle haller vardır ki orada millî kültür, dinî inanç ve modern medeniyet birbirine nüfuz eder. Bir formu kabul etmek demek, hemen yeni bir zihniyete girmeye başlamak demektir. Nitekim, bazı Asya kavimlerinin islâma ihtida edişi yalnız onların inançlarını yaklaştırmamış, aynı zamanda onların düşünce ve yaşama tarzlarını da yaklaştırmıştır. Bu ispat eder ki bir kavmin zihniyeti onun hayat şekli üzerine tesir eder. Nitekim hayat şekli de zihniyeti üzerine tesir eder. Bu sıkı karşılıklı münasebetler bizim kültür ve medeniyeti ayırmamıza mâni olur*. Türk Cumhuriyetinin kuruluşundan 1960'a kadar birbiri ardından gelen vakalar bunun apaçık şahitleridir.

Atatürk, rönesansımızın hareket noktası sayılması gereken bu mânevî-ruhî inkılabın büyük önderidir. Ve biz inanıyoruz ki o başka Doğu milletleri için de örnek olabilir¹⁸. Çoğu kere Avrupa'da iki içtimaî devrimden bahsedilir; biri XVIII, yüzyıldan beri ardarda keşiflerle meydana gelen teknik devrimdir. Öteki İnsan Hakları ile ifade edilen devrimdir ki modern demokrasilerin türlü şekillerine ulaşmıştır. Fakat söyleyebiliriz ki bu devrimler bir hamlede meydana çıkmış değillerdir. Onlar Batının uzun bir fikrî ve mânevî tekâmülünün mahsulüdürler. Ortaçağın tasım ve diyalektik metodu yerine tecrübî ve matematik metodların doğuşu, determinizm inancı tabiat kanunlarının keşfine yol açmıştır. Teknik devrim denilen hareket tesadüfün eseri değildir. Fakat yüzyılların birikmiş bir tekâmülünün zarurî neticesidir. Nitekim demokratik devrim de Avrupa'nın uzun bir mânevî tekâmülünün son haddidir. Eski Yunan'ın mantıkî düşüncesi, Roma'nın hukukî zihniyeti, Ortaçağın "yeminli iman" şeklin-

¹⁷ Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak.

* Bu fikri Millet ve Tarih Şuuru, Tarihi Maddeciliğe Reddiye kitaplarında savunduk.

¹⁸ Atatürk'ün örneğinden, bir çok Hint, Pakistan, İndonezya, bir kısım kuzey Arap memleketleri gibi, ayrıca bir kısım daha sonra reform yapan batılı memleketler bahsetmişlerdir.

deki sözleşme zihniyeti, düşünce, söz, inanç hürriyeti için içtimaî mücadeleler modern demokrasiyi gerçekleştirmek yolunda yapılmış teşebbüslerdir.

Bu sebeptendir ki, zamanımız medeniyetine girmeyi ve onu kabul etmeyi kolay bir şey gibi görmemek gerekir. Her şeyden önce, bu medeniyete ait derin bir anlayış, onun sathî taklitçisi olmakla yetinmemek lâzımdır. İslâm dünyasının milletleri, fikrî bir yetişme ve olgunlaşma için çalışmalıydılar. Bu integral anlayışa ulaşmak için Atatürk'ün yolunu takip etmelidirler. Lâtin harflerinin kabulü, Avrupa medenî kanununun alınması, memleket endüstrilerine ilim metodlarının tatbiki bu modernleşmenin zarurî sonuçlarıdır. Onlar millî kültürümüzü yaratmanın biricik vasıtasıydılar. Layiklik, dünyevî ile uhrevî'nin ayrılması demek olduğu için dinî öğretime özel bir yer ayırmak mümkündür. Kısaca, içtimaî hayatın dünyevîleşmesi ile muhtar kişilerin ahlâkî ve dinî eğitimleri arasında hiçbir zıtlık yoktur. Ümid ederiz ki Türkiye'nin batılaşması yolunda Atatürk'ün eşsiz hamlesi müslüman, Doğu milletleri için bir örnek olarak bizi iman, medeniyet ve insanî ideal birliğinde birbirimize yaklaştıracaktır.

Batılaşma yolunda Türk tecrübesinin kararsızlığı bir çok zaman ve enerji kaybına sebep olduğu halde; ondan 30 yıl sonra başlamış olan Japon tecrübesi emsalsiz ilerlemeler kazanmıştır: Tanzimat modern tersaneler, Yüksek teknik okulları kurmuş, Avrupalı uzmanlar getirtmişti, fakat ilerleme hareketinin ağırlaşması, hattâ gerilemesi, boş yere yarım asırlık gayreti harcamıştı. Japonya, radikal devrimine (Meiji hareketi) 1868'de başlamış ve batılaşma yolundaki kat'î kararı ile bütün Asya kavimlerini ve Türkiyeyi aşmıştı¹⁹. Atatürk'ün devrimci hamlesi bu boşluğu doldurmak ve kaybedilen zamanı tamir etmek için baş vurulabilecek biricik vasıta sayılmalıdır²⁰.

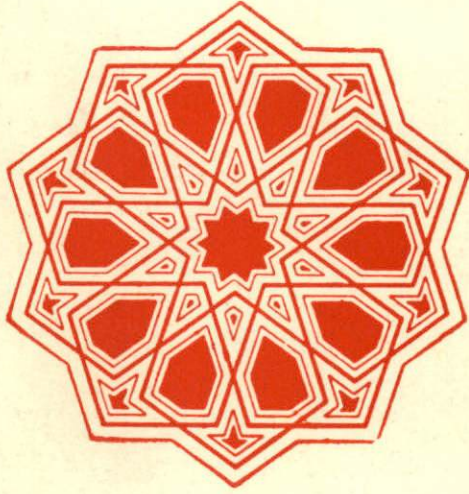
İktidarda kalmak için cahil kütlenin oyunu temin maksadile, halkın gerici temayülünü kırbaçlamadan başka bir şey yapmamış olan memleket siyasî hayatının son on senesi, modernleşmenin derin tabakalara nüfuzu bakımından acılıklarla dolu bir devirdir. Önce padişahın, sonradan ordu ve aydın seçkinlerin teşebbüsü ile uyandırılan, ve daima yukarıdan aşağıya inen bütün batılaşma reformları büyük kütleye doğru yayılma hedefini takip ediyordu. Fakat gerici hareket, memleketin devamında biricik çare olan modernliği itham için taassup duygusuna dayanmış olsa da, modern ve millî ruh onu yenmeyi ve batılaşmanın emin yolunda devamı başarmıştır. Bu yol, milletin topyekûn fikrî ilerlemesi suretile taassubu yenmeye, hakikî dinî his ile uzlaşmaya en elverişli yoldur.

¹⁹ Japon tecrübesinin başarısı erkenden bir çok ilim adamı ve uzmanın dikkatini çekmiş ve bu hal türlü tefsirlere sebep olmuştu. Science Sociale mektebinden Azambuja ve A. de Preville onda, zorlama ve yarı başarısız bir içtimaî harekete giren burjuvalaşmış bir bürokrasi hamlesi görmekte idiler ki, bu da onlarca Japonya'nın cemaatci geri bir teşekküle mensup olmasından ileri gelmektedir. Fakat bir çok müellifler için bu hareket yalnız Asyanın Batıya karşı değil, hristiyan olmıyanların hristiyanlara karşı kurtuluşunun haberi addedilmiştir (F. Farjenel, Le Japon et l'Islam, Revue du Monde Musulman, No. 1, 1901). Modernliğin Japon geleneği ile uzlaştırılmasına dayanan bu tez bir çok yazar tarafından müdafaa edilmiştir.—(La révolution japonaise et le shintoïsme, Revue comparée d'Histoire des Religions, 1901, Ruth Benedict, The Chrysanthemum and the Sword, Boston, 1946—Harpten sonra Jean Stotzel, modernliğin geleneğe karşı gelişmesini şu eserde tetkik etti: *Jeunesse sans chrisanthème ni sabre*. 1954, Unesco.

²⁰ Atatürk'ün devrimci hareketinden sonra gelen gerileme hareketi ve iktisadî kriz hakkında bir çok tenkit eseri garplı yazarlar tarafından yayınlanmış bulunuyor: Tornborg, Baade bunlardandır.

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1960

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1961

Sükrü Polat Bağrı

Yıl: 1960

Cilt: VIII

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1960

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1961

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u> <u>No.</u>
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN : <i>Türkiyede Batılama Hareketi</i>	1
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN : <i>L'Occidentalisme En Turquie</i>	9
Prof. Dr. Kâmiran BİRAND : <i>Din Kavramının İncelenmesi Hakkında</i>	15
Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY : <i>Hz. Muhammedin Soyu, Çocukluğu ve Gençliği</i>	19
Doç. Dr. Cavit SUNAR : <i>Bergson'da Zekâ Ve Sezgi (Intuition)</i>	39
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMA- CIOĞLU : <i>Din Sosyolojisinin Yeri Ve Tartışma Konusu</i> <i>Olan Mes'eleleri</i>	45
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN : <i>Din Fenomenolojisi</i>	51
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN : <i>Tabib Ramazân'ın Yeni Bir Eseri</i>	55
Şükrü AKKAYA : <i>Din Buhranı Ve "İslâm Fikir Dünyası" Adlı</i> <i>Bir Eser</i>	61
Nafiz DANIŞMAN : <i>İslâmî Mücadelenin İç Şekli</i>	71
Osman KESKİOĞLU : <i>Kur'an Tercümesi Hakkında İki Fakih'in Yaz-</i> <i>dıkları</i>	89
Neda ARMANER : <i>Din Eğitim Ve Öğretimi Üzerinde Didaktik</i> <i>Araştırmalar</i>	95
Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU : <i>İslâm'da Tasavvuf</i>	99
Dr. Hikmet TANYU : <i>Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Tarihçesi</i>	109
Dr. Bahriye ÜÇOK : <i>Delhi Müslüman - Türk Sultanlığının Kuru-</i> <i>luşu Ve Sultan Raziye'nin Saltanatı</i>	125
Farid JABRE : <i>Plotin'in Vecd'i Ve Gazzalî'nin Fenâ'sı.</i> <i>Çeviren : İbrahim Agâh Çubukçu</i>	135
Taha HÜSEYİN : <i>Kuran'ı Kerimde Üçüncü Şahıs Zamirinin İşa-</i> <i>ret Zamiri olarak Kullanılışı.</i> <i>Çeviren : Mehmed Hatiboğlu</i>	149
Dr. Talât KOÇYİĞİT : <i>Ebu'l-Hasan El-Eş'arî Ve Bir Risalesi</i>	165
<i>Kitap Tenkitleri :</i>	
Osman KESKİOĞLU : <i>Gelibolulu Mustafa Âli, Mevâ'idü'n-Nefais</i> <i>fi Kavâ'idü'l-Mecalis</i>	175
Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU : <i>Dr. Farid Jabre, La Nation De La Ma'rifa</i> <i>Chez Ghazali</i>	177
Prof. Dr. Tahsin BANGUOĞLU : <i>Arapça Metinlerin Transkripsiyonu Üzerine</i> ...	179

L'OCCIDENTALISME EN TURQUIE

HİLMİ ZİYA ÜLKEN

La Turquie est un pays qui occupe une place importante entre l'Orient et l'Occident. Elle se trouve sur la barrière comme les autres pays du Proche-Orient et elle est assez bien expérimentée par des difficultés de décisions et de choix entre les alternatives de ces deux mondes. Dans le passé, nous avons parcouru des stades d'indécision, même nous avons des reculs à cause de l'insuffisance de la connaissance sur la culture de l'Occident, enfin, depuis les débuts du XXème siècle une grande partie des élites est en train de se diriger radicalement à l'occident, suivant les idées des pionniers de ce courant et le grand exemple d'Atatürk.

Tâchons de faire un exposé bref sur l'histoire des tentatives d'occidentalisation depuis des siècles.

Les peuples turcs étaient disséminés dans toutes l'Asie et dans une partie de l'Europe. Il ne sera pas difficile de se rappeler que les fouilles archéologiques faites depuis 1905 à Yénisey, à Turkestan de Chine ont révélé que la culture turque dans la zone de la civilisation de l'Extrême-Orient était active dans ces pays entre le deuxième siècle d'avant l'ère chrétienne jusqu'à la fin du huitième siècle. Cette culture, élaborée surtout par les Hiong-Nous, les Tou-kious, les Ouigours, les Khazars et les Turkomans nous a laissé beaucoup de documents parmi lesquels se trouvent les stèles dressés à la mémoire des conquérants, des inscriptions dont le contenu nous éclaire la vie religieuse et morale de ces peuples. Nous connaissons déjà qu'ils étaient chamanistes, tel les peuples Yakoutes d'aujourd'hui. Cependant, entre le 5ème et le 7ème siècles le manichéisme iranien et le bouddhisme indou étaient infiltrés dans le pays des turcs ouigours. Car, nous avons beaucoup de documents sur les oeuvres artistiques et religieuses des villes du Turkestan de Chine, tel que Tourfan, Hotcho (Kara khodja), Bechbaliq, Altibaliq, Hamil, Karachar, Yarkend, etc.

L'adoption de ces cultures étrangères forme une période de transition entre le chamanisme et l'adoption de l'Islam, période qui n'avait pas duré longtemps. Aux débuts du huitième siècle ils s'initièrent à l'Islam par leur propre volonté. En se propageant dans l'Asie centrale, l'Islam n'avait utilisé aucune contrainte. Après la division de l'Empire des Tou-Kious en oriental et occidental, ces derniers, c'est à dire les Turkmènes avec une partie des Khazars étaient convertis volontairement en Islam.

Ils se trouvaient sur la frontière de l'Empire Abbasside. Mais ils n'avaient aucune ambition de conquérir leur pays réparti en féodalités faibles. C'était l'invitation de califes pour protéger leur territoire contre les menaces du Bas-Empire et plus tard des Croisés qui les obligea de quitter leur propre pays. Par un mouvement d'immigration paisible et continu, une grande partie des turcs avaient occupé l'Iran du nord et les provinces sur la barrière de Byzance. Les turcs, désormais, pour défendre l'Islam prirent la fonction de la Garde militaire des califes, constituèrent des royaumes en Perse, en Egypte et au nord de la Mésopotamie, occupèrent certaines provinces de la frontière byzantine.

Ce sont les commencements de leur destinée historique pour s'installer en Asie Mineure, adopter une religion universelle et spirituelle, avoir une patrie permanente

assimiler les restes des civilisations indigènes, entrer partiellement à la civilisation méditerranéenne, et ainsi, se transformer en une nation dans le sens moderne et européen du mot. Les Croisades d'une part, l'invasion des Mongols de l'autre avaient poussé les Seltchoukides, la dynastie conquérante à la défense perpétuelle de leur patrie nouvelle s'inspirant en même temps de l'idéal spirituel de l'Islam, la défense dont le résultat était l'unification politique du pays, l'abolition des pouvoirs féodaux de l'Anatolie, enfin, la formation de la monarchie centralisée sous le règne de cette dynastie. La réaction énergique contre les attaques des Croisés ne s'attarda pas d'enflammer cet idéal pour être un mouvement de propagation et d'extension vers l'Europe. Ainsi s'explique la constitution de l'Empire Ottoman.

Islams convaincus, les premiers rois ottomans n'étaient jamais fanatiques et hostiles à la civilisation séculière. Bien qu'ils pratiquèrent l'Islam et fondèrent des médressés religieux, en constituant leurs armées ils n'hésitaient pas d'adopter la technique et la science contemporaines dont ils avaient besoin. La victoire des Ottomans sur les peuples environnants, qu'ils soient musulmans ou chrétiens, provenait, dans une grande mesure, de cette supériorité technique. Ils étaient des croyants sincères, mais ils avaient toujours des relations commerciales et industrielles avec les peuples méditerranéens. Ainsi, ils utilisèrent le canon, l'artillerie, ils construisirent l'arsenal, etc.

Les autres peuples turcs avaient fondé des Empires orientaux: en Asie Centrale les Gaznévides avaient conquis la partie septentrionale de l'Inde; puis, les Khwarezmchahs en Turkestan, l'Empire de Khazars en Oural et en Volga étaient envahis par les Mongols de Djengiz khan. Les descendants de celui-ci convertis en Islam et assimilés par les turcs qui formaient la majorité de leurs sujets fondèrent l'Empire Ilkhanide: un descendant de cette dynastie, Timour, avait voulu égaler son ancêtre par les puissances des armées turques qu'il dirigeait; mais, après sa mort plusieurs royaumes éphémères surgissent de ses vastes territoires. Un de ces royaumes, était celui qui a conquis définitivement l'Inde et sa souveraineté a duré deux siècles.

Tous ces Empires avaient la chance de rester en dehors des luttes entre l'orient musulman et l'occident chrétien; excepté la concurrence des dynasties à proximité, ils vivaient dans une telle sécurité qui les obligeait d'être indifférent par rapport aux progrès techniques et scientifiques de l'Europe. L'époque de la grandeur intellectuelle du monde islamique était arrivé au point de se décliner par suite de la perte de ses contacts avec le monde évolué, et de l'insuffisance de ses relations avec les autres cultures, enfin, de son esprit scolastique qui le rendait infécond dans le champ des découvertes et des inventions scientifiques. La lumière donnée par les travaux d'Al-Razi, Ibn Zohr, Ibn Haysam, Al-Farabi, Ibn Sina, Ibn Baytar, Ibn Roshd était éteint et la civilisation européenne qui n'était que l'apprenti de la civilisation islamique entre le neuvième et le treizième siècle avait commencé de faire des progrès incomparables depuis le 15me siècle.

Dès lors, le seul moyen de redressement pour le monde islamique, était l'adoption de la civilisation occidentale qui n'était, au vrai sens du mot, que sa continuation depuis l'époque des traductions en latin des oeuvres scientifiques et philosophiques de l'Islam médiéval.

Mais, celui-ci a perdu beaucoup de temps et d'occasions dans la voie du développement sociale. L'Empire Ottoman, en dépit des oppositions politico-religieuses entre lui et les peuples balcaniques, avait profité de sa situation privilégiée, et comme nous avons remarqué un peu plus tôt, elle avait assuré sur les peuples environnants son hégémonie par sa supériorité technique.

Cette période dura de Beyazit I jusqu'à Soliman le Magnifique qui n'est que la période de grandeur de l'Empire. Mais, subitement, nous envisageons une seconde période d'arrêt qui, loin d'être occidentalisé, se retire à soi-même, elle brise de plus en plus ses relations avec le monde progressif et s'enlise dans une scolastique plus profonde.

Désormais, nous ne voyons aucune relation culturelle avec l'Europe, comparable aux tentatives de rapprochement de Mehmed le Conquérant, sauf quelques relations commerciales. L'imprimerie lithographiée était utilisée au treizième siècle par les arabes en Andalousie, était perfectionnée au 16ème siècle à la Renaissance. Les luttes pour les libertés de conscience, de pensée, de publication, les luttes pour les libertés politiques avaient prôné la dignité de la personne humaine et avait assuré son autonomie par la loi et l'instruction depuis le 18ème siècle. La mécanique, l'optique, la géographie, la balistique, l'astronomie avaient fait des progrès immenses et incomparables avec les sciences médiévales. Par la correction des cartes géographiques de Ptolémée on avait découvert des voies maritimes, des grands débouchés et des voies qui mènent aux Indes. On avait découvert l'Amérique, etc.

Non seulement l'Empire Ottoman, mais les autres Etats commerçants de la Méditerranée avaient perdu, par suite de ces découvertes, leur puissance intellectuel et économique. Envisagé de ce point de vue, Ahmet III doit être considéré comme le premier réformateur en Turquie. Si tard, à peine aux débuts du 18ème siècle l'Empire voulait se régénérer. Le grand vizir du Sultan, Ibrahim pacha, adopta l'imprimerie, fonda quelques usines d'industrie textile et militaire. Essad Effendi de Janina a traduit la Physique d'Aristote directement du grec en arabe en la complétant par quelques commentaires latines. Il s'enorgueillissait pour être le premier; car, les traductions anciennes étaient faites de la traduction syriaque en arabe. Mais, nous nous permettons de rappeler qu'à cette période la physique d'Aristote était déjà surpassé d'une façon immense par les découvertes de la physique moderne, qui étaient inconnues pour les orientaux.

Néanmoins, bien qu'il soit insuffisant et retardé, c'était le commencement d'un mouvement d'occidentalisation, gardant toutefois son caractère essentiellement oriental, sa structure féodale propre au Proche-Orient; cependant, le mouvement insuffisant procédant du Palais pour redresser l'Empire était suivi par un mouvement réactionnaire des jannissaires et du populace inculte qui l'avait rendu inefficace.

Encore il fallait attendre un siècle. L'introduction de la technique occidentale dans les pays orientaux suivait un itinéraire en extension depuis le 17ème siècle, de la frontière occupée par les turcs ottomans vers la Mer des Indes et vers l'Océan Pacifique, et notre rôle de résistance dans la lutte entre l'Orient et l'Occident a perdu sa signification. Pour utiliser cette technique, il fallait que les peuples orientaux participent à l'activité de la culture européenne, à son esprit scientifique, il fallait qu'ils constituent l'industrie moderne dans leur pays respectif par leur propre force; et qu'ils ne restent pas comme des imitateurs ou des simples monteurs des objets construits dans les pays industriels. Le fabricant des machines ayant besoin d'une capacité scientifique de sa fabrication, il fallait que ces peuples confirment d'abord l'assimilation intégrale de l'esprit occidental. Etre un membre de cette civilisation, la comprendre profondément c'est avoir la maîtrise de la science au lieu d'être épaté devant ses produits. Tout cela n'empêche pas de dire qu'une telle assimilation n'interdit pas d'avoir une culture nationale intégrée dans la culture européenne.

Il est regrettable que l'Orient n'a pas pu réussir dans ces tentatives d'occidentalisation ou bien acculturation intégrale. Par suite des luttes et des échecs, il recula devant l'Occident, et la seule mesure à prendre pour lui était de s'enfermer en soi-même. Aux temps de son déclin, ou bien il oublia son passé plein de gloires intellectuelles, ou bien il se glorifia par son passé sans y rien ajouter.

Aux débuts du 19 siècle, les turcs de l'Empire Ottoman ont fait une nouvelle démarche dans la voie d'occidentalisation. Ce mouvement nouveau ne se contentait pas par l'introduction de la technique moderne, mais aussi il voulait introduire l'enseignement scientifique qui prépare l'esprit politique dont l'Etat moderne en Europe repose sur lui. Les tentatives venant toujours du pouvoir impérial pour rénover les institutions sociales, cette démarche n'allait pas jusqu'à ses conséquences démocratiques.

Les continuateurs de Tanzimat, premier mouvement occidentaliste en Turquie, étudièrent en 1838 les idées sur les droits de l'homme, et les penseurs publicistes suivirent l'Etat dans la propagation de ces idées. En ne perdant rien de leur croyance islamique, ils voulurent les initier à l'esprit des lois, tels que Chinasi, Namik Kemal, Ali Suavi, etc. Ainsi, par la suggestion de ces premiers initiateurs, on avait proclamé la première Constitution en 1876, sous le règne de Hamit II par les soins de Mithat pacha. Mais, Hamit II abolit l'Assemblée Nationale, exila le premier ministre réformiste et la Turquie s'enferma une seconde fois dans l'obscurité intellectuelle durant trente trois ans.

Cependant, en Orient musulman apparut un autre mouvement de réforme moderniste. Djemaleddin Afghanî est le premier pionnier de ce mouvement: il a passé de l'Inde, il s'installa en Egypte et en Turquie, et il a prêché partout pour la modernisation de l'Islam. Il conseillait toujours de concilier la religion avec la science moderne. Il suggérait que l'expansion des idées nationales ne sont jamais incompatibles ni avec l'Islam, ni avec la civilisation actuelle. Il a trouvé comme adepte Mohammed Abdoh qui le suivit en Egypte et en Syrie, tandis qu'en Turquie, Afghanî se regoignit avec les nationalistes turcs. Après sa mort, un grand volume de la revue *Türk Yurdu* était assigné à sa Mémoire. Un autre rénovateur, un turc de Kazan, Mussa Djarullah, par ses publications nombreuses a fait des efforts pour moderniser les turcs de la Russie.

Le mouvement des Jeuns Turcs en Europe a détrôné enfin Hamit II, et fonda en 1908 la seconde Constitution. Celui-ci n'était pas seulement un changement politique, mais il était aussi le commencement d'une activité intellectuelle européanisante. Entre 1908 et 1920 nous avons eu trois courants d'idées: 1) D'abord, une tendance sociologique de réforme, soutenue par Prince Sabahaddine qui voyait les causes de la décadence de l'Orient dans l'insuffisance de sa formation sociale. Selon lui, suivant les idées de le Play et de ses disciples, il y avait dans les sociétés humaines deux structures sociales extrêmement différentes. L'une est le type communautaire dont les peuples orientaux et une partie des peuples occidentaux sont ses participants. L'autre est le type particulariste qui se développe depuis les fjords norvégiens vers les pays anglo-saxons. La première, dans laquelle l'individu est absorbé par la communauté, n'a pas le pouvoir d'un progrès remarquable et ferme. La seconde, laissant l'individu à son initiative personnelle, est en voie de conquérir le monde. Le seul moyen de redressement pour cette école, c'est appliquer une éducation à la génération nouvelle par le but de former une société composée des individus ayant l'initiative personnelle. Cette éducation devrait être basée sur les études monographiques du pays, tirées des

enquêtes sociologiques, en même temps, sur une politique qui donnera leur autonomie aux citoyens et aux groupements sociaux.

Cette tendance n'ayant jamais réalisé ces études préliminaires, resta comme un programme des travaux et n'a pas pu arriver à son but proposé. 2) Le seconde était la tendance de concilier les différents mouvements des dernières années de l'Empire. Ces mouvements sont les suivants:

a, l'occidentalisme radicaliste; b, l'islamisme refusant tout compromis avec l'occident; c, et le turkisme qui n'a rien à voir avec les autres tendances. Ces mouvements d'idées antagonistes ont trouvé leur synthèse d'abord chez un pionnier, ali Suavi, un humaniste touranien, Husseyin zadé Ali, enfin un penseur très connu de la Turquie: Ziya Gökalp.

Pour celui-ci, toutes les sociétés humaines ont et doivent passer de trois étapes successives: 1, l'étape ethnique, ou pour mieux dire, l'étape païenne, dans laquelle les peuples vivent quasi-inconsciemment leurs propres cultures; 2, l'étape des religions universelles ou célestes, dans laquelle les peuples sont arrivés au stade des valeurs spirituelles et humaines, cependant ils ont oublié leur caractère propre dans une communauté religieuse internationale. 3, L'étape nationale, dans laquelle les peuples, tout en gardant les valeurs spirituelles déjà acquises, prennent la conscience de leur caractère propre, transmis de la période païenne.

Ces trois étapes correspondent, pour Gökalp, aux époques de l'histoire: la première aux Antiquités, la seconde au Moyen-Age et la troisième aux Temps Modernes. Cependant, l'évolution sociale est entièrement indépendante de l'écoulement du temps chronologique; car, certains peuples de notre siècle sont encore dans la première phase, ou bien en transition de la première à la seconde.

Dans chaque étape, les sociétés ayant des caractères similaires, entrent en relations mutuelles et forment une association intersociétaire qui n'est que la civilisation internationale des sociétés appartenant à la même structure sociale.

Maintenant, nous nous trouvons sur le seuil de la civilisation nationale. Toute nation, ayant sa propre culture, se distingue des autres; en tant qu'elle a des caractères communs extrinsèques, se rapprochent aux autres par la civilisation. Par conséquent, nous aurons notre culture nationale et nous serons un membre de la civilisation internationale. La culture est un esprit intrinsèque personnel, propre à une nation et elle est, par suite, dans la signification sociologique du mot, une chose subjective; tandis que la civilisation est extrinsèque, impersonnelle, commune entre les nations, et pour ainsi dire objective. Les turcs, les indous, les persans, les arabes avaient leur culture archaïque dans l'histoire, ils sont convertis en une religion universelle et ils sont en train de reprendre en différents degrés leur conscience nationale.

Pour Gökalp, avoir la foi de l'Islam, être une nation et être modernisé ne se contredisent pas, mais se complètent mutuellement. L'antagonisme entre les modernistes, les nationalistes et les conservateurs religieux est absolument superficiels et superflus, à condition de rendre compte que le modernisme ou l'adoption de la civilisation européenne avec son esprit scientifique et ses applications techniques n'exclut pas mais exige la formation d'une culture nationale et la conservation d'un foi religieuse.

Après 1919, nous avons eu des moments inquiés de notre histoire, mais la guerre de l'indépendance et la victoire définitive d'Atatürk nous ont donné la possibilité d'un développement national. L'indifférence, même la résistance des derniers Ottomans contre l'enthousiasme nationale a fait voir clairement que l'institution de dy-

nastie est entièrement nuisible pour le développement du pays. Les expériences ont démontré qu'un peuple ne peut pas mériter son indépendance sans avoir un esprit moderne. Notre supériorité dans le passé provenait de l'adoption de la technique contemporain des Abbassides ou de la Méditerranée. Mais, les mêmes expériences nous ont montré que cette adoption n'est pas suffisante, si nous n'avions pas l'esprit scientifique ayant la puissance de construire ces techniques par nos propres mains. Enfin, nous avons vu qu'il n'y a pas une distinction si tranchée entre la culture et la civilisation. Il y'a en a des cas où la culture nationale, la foi religieuse et la civilisation moderne s'interpénètrent. Adopter une forme c'est déjà commencer à s'initier à un nouvel esprit. De même, la conversion en Islam de certains peuples asiatiques avait rapproché non seulement leur croyance, mais aussi leur manière de penser et de vivre. Cela prouve que l'esprit d'un peuple influe sur sa forme de vie, de même sa forme de vie influe sur son esprit. Ces corrélations intimes nous empêchent de distinguer la culture de la civilisation; et les événements qui se succèdent depuis la constitution de la République Turque jusqu'à 1960 en sont des temoins évidents.

Atatürk est le grand initiateur de cette révolution spirituelle qui doit être considérée comme un point de départ de notre renaissance; et nous croyans qu'elle peut être l'exemple pour les autres nations de l'Orient.

On parle souvent en Europe de deux révolutions sociales: l'une est la révolution technique par les découvertes successives depuis le 18ème siècle L'autre, révolution exprimée par les Droits de l'homme qui avait abouti aux différentes formes des démocraties modernes.

Mais, nous nous permettons de dire que ces révolutions ne sont pas surgies tout d'un coup. Elles sont les produits d'une longue évolution intellectuelle et spirituelle de l'Occident. La naissance des méthodes expérimentale et mathématique qui ont pris place au lieu de la méthode syllogistique et dialectique du Moyen-Age, la croyance au déterminisme ont ouvert la voie à la découverte des lois naturelles. La prétendue révolution technique n'est pas l'effet du hasard, mais le résultat nécessaire d'une évolution accumulée des siècles.

De même, la révolution démocratique, aussi, est le dernier terme d'une longue évolution spirituelle de l'Europe. La pensée logique de la Grèce antique, l'esprit juridique romain, l'esprit contractuel de la foi jurée du Moyen-Age, les luttes sociales pour la liberté de pensée, de parole, de croyance sont les tentatives pour réaliser la démocratie moderne.

C'est pour cette raison qu'il ne faut pas considérer comme une chose aisée d'adopter et initier la civilisation actuelle. Avant toute chose, il faut une compréhension profonde de cette civilisation et ne pas se contenter par être son imitateur superficiel. Les nations du monde islamique devront tâcher de faire une élaboration intellectuelle, devront suivre la voie d'Atatürk pour arriver enfin à cette compréhension intégrale.

L'adoption des caractères latins, l'emprunt du code civil européen, l'application des méthodes scientifiques dans les industries du pays sont les conséquences nécessaires de cette modernisation, et elles sont le seul moyen de créer notre culture nationale. Le laïcisme étant la séparation du séculier et du spirituel, il est possible de donner un rang particulier à l'enseignement religieux. Bref, nous n'avons aucun contraste entre la sécularisation de la vie sociale et l'éducation morale et religieuse des personnes autonomes. J'espère que l'élan sans égal d'Atatürk dans le mouvement d'occidentalisation de la Turquie, étant un exemple pour les nations de l'Orient musulman, nous rapprochera dans l'unité de la foi, de la civilisation et de l'idéal humain